

Gyermeknevelés Nádasdy Tamás udvarában

Történészként, szociológusként és mentálhigiénés szakemberként mintegy tízéves kutatás során a történelem, a pszichológia, a szociológia diszciplínája és a mentálhigiénés szemlélet segítségével próbáltam feltérképezni *Nádasdy Tamás* (1498–1562) személyiségét, aki kora újkor történelmünk egyik legmeghatározóbb és legvitatottabb alakja volt. Négy megközelítés rajzolódott ki: testi, lelki, szociális és spirituális. Ezeket keresztlül, figyelembe véve a forrásadottságokat, több téma bontakozott ki: az egészség-egészségügy, a táplálkozás, a mecénási tevékenység, a pedagógia, a szociális háló, a spiritualitás és vallásosság, a transzcendenshez való viszony. Vizsgálódásaim során – amelyhez a Magyar Országos Levéltárban található Nádasdy családi archívumot használtam¹ – egy emberéletet szerettem volna megragadni úgy, hogy közben maga a kor is jobban megismerhetővé váljék.

Jelen tanulmányban e nagy kutatás egy szeletét szeretném ismertetni, azt, hogy milyen nevelői tevékenység rajzolódik ki a királyi udvart helyettesítő XVI. századi nádori udvarral összefüggésben, illetve az oda tartozó gyermekek milyen nevelésben részesültek felnőttkorukig, akár otthonról is elkerülve.

A NÁDASDY-UDVARBAN NEVELKEDŐ GYERMEKEK ÉLETE

A Nádasdy-udvar az ország három részre szakadása után egyike volt azoknak a főúri udvaroknak, amelyek igyekeztek pótolni a hiányzó magyarországi királyi udvar szerepét. A főúri repre-

zentációhoz is hozzátartozott a nagy udvartartás, és a Nádasdyak különösen kiemelkedtek a feldúlt országrészekből menekülők befogadásában. Szervitoraikkal szeretetteljes légkört alakítottak ki, azok a Nádasdy–Kanizsai-időszak alatt meggazdagodtak, és arra törekedtek, hogy leszármazottaik is a család szolgálatában maradjanak. Az ő gyermekeik szintén az udvarban nőttek fel. Ilyen volt például *Óry Mihály* nemesember esete, aki több árvát is hagyott maga után. Közülük az egyiket, *Györköt* végrendeletében *Nádasdy Ferencnek* hagyta örök szolgálú.² Így lett fia gyerekszolga a maga is gyerek „Ferkő” udvartartásában.

Tudjuk továbbá, hogy Sárvár várában „kiskis-kola” működött, ahol 100–150 jobbágy- és szolgagyereket tanítottak írni, ezenkívül élelmeztek és ruházták őket. Később nagyiskolát is szerveztek,³ ahol olyan kitűnő tanárok, prédikátorok működtek, mint *Dévai Bíró Mátyás*, *Abády Benedek*, *Sylvester János*, *Beythe István* és *András*, *Megyeri István*, *Tinódi Lantos Sebestyén*, akik mind Nádasdy Tamás udvarában éltek.⁴ Természetesen máshol is tartottak fenn iskolát – a főkegyúri jog mellett ezt kötelességnek is tekintették –, például Csepregen. Megemlítendő, hogy a főúri reprezentációnak az is része volt, hogy tehetséges, de szegény ifjakat karoljanak fel, így például *Sibolti Demetert*. Ő tanítóként állítása szerint „népes és virágzó” iskolát tartott fenn, de szeretett volna tovább tanulni, s ehhez kérte a nádor segítségét, amelyet meg is kaphatott, mert később wittenbergi diákként találkoztunk vele.⁵

¹ A felhasznált és rövidítve idézett levéltári anyag: Magyar Országos Levéltár (MOL), Magyar Kamara Archivuma, Nádasdy család levéltára (E 185), ezen belül: Mf 6.876, 6.896, 6.897, 6.899, 6.900, 6.904, 6.905, 6.906, 6.907, 6.910, 6.911, 6.913, 6.916, 6.917, 6.925, 6.926; továbbá B 1.527, 1.531 (pótlásként szereplő raktári csomók), Nádasdy családtagok közeleti működésével kapcsolatos iratok, inskripciók könyvek a 16–17. századból (31.986), számadások és vegyes anyagok (31.997).

² Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*” – *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése*. Budapest, 1988, Szépirodalmi Könyvkiadó, 262. ■ ³ Urbán L.: *Kultúra és egészségügy a Nádasdyak idején*. In Söptei I.: *Sárvár története – Magyar millennium 2000*. Sárvár, 2000, Sárvár Város Önkormányzat, 199. ■ ⁴ Bencze J.: *Szegedi Kőrös Gáspár*. *Orvosi Hetilap*, 40 (1963), 1903.

⁵ Zátanyi S.: *A reformáció kori csepregi kollégium (1557–1643)*. *Magyar Pedagogia*, 91 (1991), 223. www.magyarpedagogia.hu/document/Zatanyi-MP9134.pdf

Férj és feleség levelezéséből és szóhasználatukból is kiderül, hogy az udvarban nevelkedő fiúkat és lányokat sajátjukként nevelték, szerették. Nádasdy Tamás büszke volt erre.⁶ Egy főúri udvar presztízsét az is emelte, hogy kiket adtak oda nevelkedni. Ha később valamelyikből jeles ember lett, az a nevelők dicsősége is volt. A főúrnak így magának is érdeke volt, hogy neveltjei a legjobbakban részesüljenek, és szeretetben, egészségben nőjenek fel.⁷ 1542-ben, amikor a környéken ragály – valószínűleg pestis – pusztított, *Kanizsai Orsolya* aggódva írta férjének:

*Továbbá egyéb újságot nem írhatok K[egyelme]dnek, hanem egyik leányomon, az Kegyesen költ az kelevény, az más éjjel az kis boltha tizenkét óraker az balog lábom; igaz ugyan fázással betegedett meg, mint igaz én magam, de ezt nem mondja az doktor, hogy nem az volna, honnem az volna; igen biztat, hogy meggyóulna, de csak Isten tudja.*⁸

Férjét felteve később ugyanitt ezt írja: „Istennért kérem K[egyelme]det, hogy immár közünkbe ne jöjön K[egyelme]d, mert ezt látja K[egyelme]d, hogy köztünk vagyon.”⁹ Ezt a Kegyes nevű lányt különösen szerethették, mert amikor *Gajetanus*¹⁰ Olaszhonból ajándékot küld Nádasdy Ferencnek, akkor Kegyesnek külön csomagol szappant. Tehát még külföldi ismerőseik is tudhatták, hogy a lány milyen becses nekik, ha gondoltak arra, hogy őt is megajándékozzák.¹¹ Megbecsültségét és megbízhatóságát az is jelzi, hogy ő lett a kis Nádasdy egyik gondviselője.

Természetesen nemcsak árvákat vagy menekülteket fogadtak be és neveltek itt, jómódúak és előkelők gyermekei is kiváló előmenetelt remélhettek. Talán ezért is javasolja *Kőrös Gáspár Erdődy Péternek*, a későbbi horvát bánnak 1554-ben írt levelében, hogy *Bogumila* nevű leánya neveltetésére Nádasdyékát válassza: „[A]ggódom az én *Bogumilám* egészségéért. Tanácsom

szerint biztonságos lenne, ha őt Nádasdy nagyságos úr udvarházában neveltetnék Nagyságtok.”¹²

Az itt neveltek nem kis költséget jelenthettek. Azon kívül, hogy nevelték, tanították, gyógyították őket, etették, ruházták is. Az, hogy menynyire szívén viselte sorsukat maga a nádor is, csodálatra méltó, mert e vészterhes időszak országos ügyei mellett még azt is megírja feleségének, hogy milyen korúnak melyik posztóból milyen színű ruhát készíttessen.¹³ Nem olyan gyakran, mint későn született egyetlen fiának vagy feleségének, de a többieknek is vitt vagy küldött ajándékot.¹⁴ Az igazán nagy költséget azonban az jelentette, ha a kiházásitást is magukra vállalták. Több esküvőről is beszélhetünk, némelyik szerényebb volt és Sárváron tartották, a másik pompázatos, főúri menyegző, mint *Szlúny Annáé* és *Oláh Császár Miklóssé*, melyet Sopronban rendeztek, mert el sem fértek volna Sárváron.¹⁵ Bizony még a Nádasdy házaspár számára is nagy megpróbáltatást jelentettek mind a költségek, mind a szervezés, pedig ők nem voltak sem szegények, sem a feladatoktól megfutamodó emberek. Írja is a nádor, félig tréfásan, hogy „csak ez menyegzőből hatolhassunk kü, nem teszünk többöt efféle bűnt”.¹⁶ Valószínű egyébként, hogy *Szlúny Anna* lehetett az az Anna leányuként emlegetett hajadon, akinek esetében ravasz módon derítették ki, hogy kihez akar hozzámenni. Így vetette a cselt maga a nádor:

*Ha tetszik, mikor megadod az levelet Annának, mond azt neki, hogy olvastassa meg kománkkal, mert Te röstelled, és hívasd fel kománkat; és mikor kománk az levelet olvassa, nézz az orcájára Annának, és lásd meg, mint tartja magát, és hagyd meg neki, hogy tegyen választ; lássuk, mi választot teszen.*¹⁷

Hogy milyen választ adott, nem tudjuk, az mindenesetre dicséretes, hogy a házaspárnak fontos volt, hogy neveltjük milyen érzésekkel van a dolog iránt, s nem a feje felett döntöttek.

6 Takáts S.: *Régi idők, régi emberek*. Budapest, 1922, Athenaeum, 40. ■ 7 Koppány T.: Nádasdy Tamás udvara és az építézet. In R. Várkonyi Á. (szerk.): *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Budapest, 1987, Gondolat Kiadó, 221. ■ 8 Kanizsai Orsolya Nádasdy Tamásnak, Sárvár, 1542. MOL E 185. 1531. 70. cím. 17–18. ■ 9 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 12. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 10 A Gajetanusnak írt nevet valószínűleg Caietanusnak lenne helyesebb olvasni. ■ 11 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 210. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 12 Uo. 55. ■ 13 Uo. 203. ■ 14 Uo. 206. ■ 15 Uo. 200., 204; Beke E.: *Főúri esküvő Nádasdy Tamás nádor udvarában (1560. január 21.): Szlúny Anna és Oláh Császár Miklós esküvője* (Szakdolgozat.) Piliscsaba, 2006, PPKÉ BTK. ■ 16 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 240. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 17 Uo. 221.

Tehát nem rokon és rokon gyermekeket egyaránt udvarukba fogadtak Nádasdyék, az mégis rendkívüli esetnek számított, hogy az egyiket majdnem örökbe is fogadták. Az tudvalevő, hogy a házaspár mennyire áhított örökösöt, de sokáig úgy tűnt, reménytelenül. Nádasdy Ferenc csak a házasságuk huszadik évében jött világra. Már ők maguk sem hitték, hogy reményeik valóra válnak, ezért udvarukban nevelték saját fiuként Nádasdy unokaöccsét, a fogságba esett *Majláth István*, illetve *Majláth Istvánné Nádasdy Anna* gyermekét, *Gábort*. (Az örökbe-fogadás végül nem valósult meg, mert megszületett a vér szerinti örökös.) Az asszony belátva, fia előmenetele tekintetében mi a legjobb, szinte teljesen lemondott róla, s ezt írta Kanizsai Orsolyának: „*Megírtam volt ő kegyelmének, hogy ő kegyelme engedelme nélkül fiamnak sem mondom.*”¹⁸ De egy idő után így esedezett sógornőjéhez: „*[E]mlékezzetek kegyelmed róla, hogy kegyelmednek kenyergettem vala, hogy az mi szerelmes fiunk képét megkildenéje.*”¹⁹ Ha ez a kép fennmaradt volna, az első levélben feladott portrénk lenne, amely Magyarországról való. Nádasdyné megengedte az anyának, hogy leveleket váltson fiával. A gyerek kétségkívül jól járt nevelőszüleivel. Minden anya álma lehetett, hogy gyermekének olyan magas rangú pártfogót szerezzen, mint a nádor, és hogy olyan udvarban nevelkedhessen, ahol házi nevelője irányítása alatt annyi hasznos dolgot tanulhat, mint a Nádasdyakéban. Nevelője *Macarius Bódog Józsa* volt, aki Krakkóban és Wittenbergben tanult, személyesen ismerte *Melanchthont*, *Bullingert* és a helvét és lutheri irányzat sok más képviselőjét.²⁰ *Majláth Gáborból*, ha örökbe fogadják, és sajátja mellé megörökli a hatalmas Nádasdyvagyon (amennyiben ezt jogilag is sikerült volna keresztülvinni), az ország egyik leggazdagabb embere válhatott volna. Anyja inti is: „*Mindenekelőtt féld az Istent, és a Tekintetes Ispán urat, Nádasdy Tamást és tiszteld az Úrmót s*

engedelmeskedj azok minden utasításának, mert ők a te szüleid, akiknek téged Isten adott.”²¹ Ez nem jelenti azt, hogy könnyű lehetett az anyai szívnek, hiszen Nádasdy Anna Erdélyben maradt, fia Sárváron élt, szeretett férje pedig Konstantinápolyban raboskodott. A szülők legnagyobb öröme az volt, ha gyermekük jeles előmeneteléről válthattak levelet, sőt egyszer az apa jutalmul egy lovat küldött fiának.²²

Nádasdy Anna 1551 őszén, miután férje meghalt a török fogságban, Sárvárra költözött. Adigra a gyerek azonban elég nagy lett ahhoz, hogy a császári udvarban folytatódjon a nevelése, így ismét távol került anyjától. Bár az még így is többet hallhatott gyermekéről, mint ha Erdélyben maradt volna, mivel Nádasdy Tamás is gyakran megfordult Bécsben, s tőle is értesülhetett a gyermek felől. Bármilyen jó dolga volt is *Majláth Gábornak*, Nádasdy Anna számára visszatérő probléma volt fiától való elszakadása. „*Melyből következően akkor is találkozni óhajit vele, ha a háborús idők ezt nem engedik meg.*” Természetesen mindig Nádasdyékra bízta a döntés jogát, hiszen „*[m]iltóbban valhatja .k.[egyelme]det athjának és az én zerelmes azzonyomat anyának, hogy nem mint minketh, az teő .k.[egyelmed]nek eő hozzá való niag gond visselissirht.*”²³

Állandóan aggódott gyermeke felől, ahogyan az Kanizsai Orsolya Nádasdy Tamásnak írt levélből is kiderül: „*Asszonyom, hogy csak igen szorgalmatos Gábriel felől, hogy nem értheti, mi vagon, választig tőri magát. De annya annya nem tagadhatta.*”²⁴ A levelek hangneméből úgy tűnik, Kanizsai Orsolyának nem volt terhes elviselnie Nádasdy Anna – néha talán túlzónak tűnő – anyai érzelmeit, akkor sem, amikor Nádasdy Ferenc még nem született meg. Sőt, még követnek is felcsapott a két testvér között, ha a gyermekről volt szó, példa rá 1553 novemberében írt levele férjének:

Egyébként Majláthné asszony megkért, hogy írjak Nagyságodnak, és nagyon kéreljem, hogy

18 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, VIII. ■ 19 Péter K.: A gyermek első tíz esztendeje. In Péter K. (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon – „adott Isten hozánk való szeretetből... egy kis fraucimmerecskét nekünk”*. Budapest, 1996, MTA Történettudományi Intézet, 10. ■ 20 Bessenyei J.: *A Nádasdyak*. Budapest, 2005, General Press, 42. ■ 21 Tóth E.: *Majláth Istvánné Nádasdy Anna magyar nyelvű levelei*. (Szakdolgozat.) Piliscsaba, 2002, PPKE BTK, 46. ■ 22 Uo. ■ 23 Uo. 37.; Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 13–38. (Lásd a 18. lábjegyzetet.) ■ 24 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 34. (Lásd a 2. lábjegyzetet.)

hozzánk hazajövet méltóztassék magával hozni Gábort, aki néhány nap múlva könnyen visszatérhet a királyi udvarba. Szorgosan és nagyon kérem, szíveskedjék ezt megtenni neki, mert nagyon kívánja őt látni.²⁵

Mindazonáltal Majláth Gábor esete nem volt egyedülálló, Nádasdyék más fél- vagy teljes árvákat is befogadtak. Az is előfordult, hogy nem árvák örökbefogadásáért vagy csak támogatásáért folyamodtak hozzájuk.

Egy ilyen főrangú udvarban a lányok és a fiúk életútja elvált. Míg a fiúk a helyi iskolákban, a főnemesek és játszótársaik saját nevelőiktől tanultak, tizenkét éves koruk körül pedig más udvarba kerültek, addig a lányok rendszeres időbeosztás nélkül az őket körülvevő asszonyoktól sajátították el a háztartás vezetését és a házimunkákat. A legelőkelőbb lányok a betűvetést is megtanulták, például az idősebb Nádasdy Ferenc lányai is tudtak írni. Egészen férjhezmenetelükig maradtak az udvarban, általában itt is szereztek nekik férjet. Az is előfordult, hogy a szülők által nevelt gyermek kiházásításához kérték a nádort, hogy a befolyásos közvetítő hozza össze a partit. Így például Nádasdy írja feleségének, hogy nem térhetett ki azon kérés elől, amikor *Lőrinc* porkoláb megkérte, hogy *Réceinek* szerezzé az ő lányát.²⁶

Az olyan kivételes helyzetben levők, mint a nádor fia, a császári udvarba kerültek, s tanulmányukat külföldi utakkal bővítették. Az iskoláztatás csúcspontját a külföldi egyetemekre való tanulmányút jelentette, saját nevelő, illetve tanulótársak kíséretében. Mint említettem, ezen az úton indult el – mint potenciális örökös – Majláth Gábor is, míg végül a királyi szolgálatába állott. 1555-ben azonban megszületett a vér szerinti Nádasdy örökös, Ferenc. Ez nagy változást jelentett Majláth Gábor jövője szempontjából, bár a nádor továbbra is fiaként szerette.²⁷ A fiatal Majláth egyébként megérthette a pénzét, mert ahelyett, hogy a császári udvarban megbecsülte volna magát, saját utakra indult. Pedig olyan lehetőségei voltak, amelyek ritkán

adódnak egy ember életében. Eljuthatott például Rómába, ahol éppen pápaválasztás volt (erről be is számolt anyjának); itt egy egész hónapig maradt.²⁸ Nádasdy Anna büszke volt gyermekére, de mivel az könnyelmű életet élt, az asszony joggal írta aggódva testvérének, hogy „*minap es Szalay Pállal csak ketten mentek volt éjjel az városban, nem tudom hol jártak, de Szalayt csak kevese hogy meg nem elték, Gabriel is csak alig szaladott*”.²⁹ A fiú meggondolatlan-ságaiért mentegetőző levelet írt anyjának, és fogadkozott, hogy „*mássor nem leszen*”.³⁰ Ez azonban csak fogadkozás maradt. Kétségbeesésében anyja a nádorra, nagybátyjára bízta a fiatalembert. Annak szerencsétlenségére, mivel Nádasdy Tamás szinte állandóan Bécsben élt, s ott forgolódva hamar értesült a fiú kicsapongásairól. 1558-ban ezt írja feleségének: „*Az bestyét, az Mayládót kerestess meg és küld fel, mert immár egynehányszor kérdezte a császár*”.³¹ A nádor szigorúan foghatta Gábort, mert Nádasdy Anna később éppen arra kéri, mégse legyen olyan keménykező fiával, aki nemrégiben beteg is volt.

Nádasdynak saját fia születése után is nagy tervei lehettek unokaöccsével. A gondos nevelésben részesült fiatalember alkalmas személy lett volna arra, hogy a család erdélyi központjának, Fogarasnak az örököséként felelőssé vagy akár túl is szárnyalja a hajdani Nádasdy–Majláth párost. Sajnos ez két okból is kudarcot vallott: az egyik ok a nádor hirtelen halála, a másik, amit már nem élhetett meg, hogy nevelt fia önként lemondott Fogarasról, sőt később szerencsétlen politikai működésének köszönhetően menekülni kényszerült. Nádasdy Tamás édesgyermekének sorsa ennél jobban alakult, bár vele még kevesebb időt tölthetett.

NÁDASDY FERENC NEVELÉSE

Nádasdy Ferenc még meg sem született, már „új vendégnek”, „jövőbeni nagy jutalomnak”, „megfogant reménységnek” becézgették.³² S vi-

25 Uo. 54. ■ 26 Uo. 98. ■ 27 Uo. 170. ■ 28 Majlád Gábor Nádasdy Annának, Augsburg, 1555. július 31. MOL.E185. B1554. 147. cím 113–16. ■ 29 Tóth E.: *Maylád Istvánné Nádasdy Anna magyar nyelvű levelei*, i. m. 46. (Lásd a 21. lábjegyzetet.) ■ 30 Uo. 47. ■ 31 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 216. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 32 Uo. 68.

lágrajövele után apja bölcsőt csináltatott neki, amely országos gondoktól elfoglalt politikus-tól meglepőnek tűnhet, de talán ezzel próbálta ellensúlyozni, hogy nem lehetett otthon a szü-lésnél. A korabeli házaspároknál általános volt, hogy a férj-apa ritkán volt otthon, s kevésbé vett részt a gyerekevelésben, a körülöttük való dolgokban. Igen szép és egyáltalán nem általános volt tehát, hogy a későbbiekben a nádor három dajkát is szerzett. Arról is személyesen gondoskodott, hogy a váradi püspök maga intézkedjen, hogy „szerelmes fiacskájuk” áldásban részesüljön.³³ A gyermeknek mindenki kereste a kedvét; Nádasdy Anna is sokat játszott vele.³⁴ Az első években a gyermekek természetes időtöltése – szabadban vagy odabent – elsősorban a játék volt. Megdölni látszik tehát az az elképzelés, hogy kis felnőttként tekintettek rájuk. Sokkal inkább gondolhatjuk azt, hogy önálló korszak-ként tekintettek a gyermekevekre.³⁵ Nádasdy Ferenc gyermekjátékai közül nem hiányzott a csörgő, a bőrlabda, a kiskocsi, a gólyaláb, a veszszöből font faló vagy a Nürnbergből hozott játék katona.³⁶ A későbbiekben a szigorú felügyelet is megvolt, hiszen korán hozzáfogtak a gyerekek taníttatásához. Az előmenetelben néha vesszővel is ösztönözhatték, ahogy apja tanácsolja levelében Kanizsai Orsolyának.³⁷ A testi fenytés elfogadott volt a korban, de a kisgyermekkel való durva bánásmód nem, és Nádasdyéknál is sokkal inkább jellemző volt a jutalmazás. Volt, hogy az apa Bécsből küldött neki édességet.³⁸

A gyakran távollevőktől hazaérkezésükkor elvárták, hogy ajándékot vigyenek, és ennek a nádor eleget is tett, még ha egy kis csalással is. Arra kérte feleségét, hogy az otthon eldugott ajándékokból egyet mindig adjon a kezébe hazaérkezésekor, hogy átadhassa fiának.

Itt küldtem egy skatulába valami aprólékat, Ferkónak valót azvégre, hogy nálad legyen, hogy mikor valahonét hazamegyek, adj kezembe,

*hogy adjam neki, mert gyakorta oly hamar indulok, hogy semmit nem vehetük neki, te kedig azt hattad, hogy mindenkor vügyek valamit neki.*³⁹

Azonban az is előfordult, hogy magával vitte a meglepetést, s a komoly nádor gyerekjátékkal utazott mindenfelé, hogy ha hazatér, legyen mit adnia kisfiának. A fenti sorokból az is kiderül, hogy a gyermek kicsi korában igen hangsúlyos volt a neveletésében Kanizsai Orsolya szerepe; mondhatni, ő volt a hangadó. (Ez kis kihagyással, de később is így lett, férje halála miatt.)

Nemcsak az anya és az apa adott ajándékot a gyermeknek, hanem ismerőseik is, tudták ugyanis, hogy a nádornak kedvesebbet tesznek azzal, ha nem neki, hanem fiának vagy háza népének küldenek ajándékokat. Valószínűleg ezért vihetett a konstantinápolyi követségben járt *Varancsics Antal* és *Zay Ferenc* „külembkülembféle szép marhákat” Ferkónak.⁴⁰ A már említett Gajetanus pedig szerezcsen maskarákat küldött neki olasz földről. Figyelmezteti is a hazaiakat a nádor: úgy mutassák meg a kicsinek, hogy meg ne ijesszék vele.⁴¹ (Gajetanus később is pártolta a fiút, amikor az tizenhárom évesen a császári udvarban nevelkedett.) Mindazonáltal nem vitték túlzásba a féltést. Még négyéves sem volt a gyerek, amikor apja azt írja anyjának, hogy bár náthás a fiú, ha úgy látja jónak, nyugodtan vigye el jégfalászatra.⁴²

A szülők kívánsága az volt, hogy istenfélő, a hadviselésben és politikában jártas utódot neveljenek. Így Ferkó négyévesen már tudta a miatyánkot, miközben az apa figyelmeztette az anyát, hogy nézzen néha a gyermek a napba, hogy így megszokja a kardról visszaverődő fényt, s harc közben majd ne lepje meg. A hadi életre készítettek fel az olyan, eleinte játékszám-ba menő dolgok, mint a fakard, az íj, a nyíl, a parittyva vagy akár a lovaglás. Csányi udvarnokuk örömmel számol be, milyen nagyon csodálkozott, amikor egy gyors nyíllövést látott

33 Uo. 133. Sárkány Antal leveléből kiderül, hogy a keresztelő október 21-én volt: „kis urunkat kereszténné tők, minden ahhoz való isteni dicsérésével”; Nagy L.: *Az erős fekete bég – Nádasdy Ferenc*. Budapest, 1987, Zrínyi Kiadó, 16. ■ 34 Uo. 155.

■ 35 Péter K.: A gyermek első tíz esztendeje, i. m. 35. (Lásd a 19. lábjegyzetet.) ■ 36 Nagy L.: *Az erős fekete bég*, i. m. 16–17. (Lásd a 33. lábjegyzetet.) ■ 37 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 267–268. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 38 Uo. 207.

■ 39 Uo. 205. ■ 40 Péter K.: A gyermek első tíz esztendeje, i. m. 34. (Lásd a 19. lábjegyzetet.) ■ 41 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 210. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 42 Uo. 227.

a csupán négyéves gyermektől. „Mond az én kegyelmes azoniom: – Ezt ne chodáld!, mert az ablak mellé állván, az padra általlívé az árkot, hogi az árokba nem esék az nil, hanem túl az parton.”⁴³ Nádasdy Ferencnek később is egyik kedvenc szórakozása maradt az íjászkodás. Taníttatása is hamar meghozta gyümölcsét. 1560-ban, mindössze ötévesen levelet írt apjának:

*Az trombitát, Dobos Jánosnak kit K[egyelme]d mondott vala, hogy megveteti, vetesse meg K[egyelme]d és küldje meg K[egyelme]d. Azon es kérem K[egyeme]det, mint szerelmes apámat, hogy K[egyelme]d küldjen nekem poma gránát, osztán egy kis kalamárist, kiből írni tanoljak.*⁴⁴

Még Baththyány is dicséri, nem kevés iróniával, hogy bizony a szülők ilyen idős korokban még nem tudtak írni.⁴⁵ A kis Ferenc azonban kénytelen volt, mivel apja megírta, hogy csak akkor küldi meg neki, amit kér, ha ő maga írja a levelet.⁴⁶ A nádor így próbálta távolról is jóra nevelni gyermekét, és az emberi kapcsolatok terén rávezetni a kölcsönösségre.⁴⁷ A gyermeknek a trombita, a síp és a dob kedvelt játékszerei voltak, de felnőttkorában is igen kedvelte a muzsikát és a táncot.⁴⁸ A kisgyermekkorban a zenei nevelés legfontosabb eszköze az ének (különösen az anyai) és a ritmushangszerek voltak. Úgy látszik, a kis Nádasdy ezeket megkaphatta, de udvarukban bőven hallhatott hangszeres muzsikát is,⁴⁹ hiszen saját házi muzsikusaik voltak.⁵⁰ Ötévesen már előfordult az is, hogy anyja nélkül, apjával utazott Bécsbe. Lehet, hogy ilyen esetek gyakrabban is előadódtak, mert e korból több adat is van arra, hogy gyermekek anyjuk nélkül utaztak apjukkal, s ez természetes dolog volt, de ebben a levelezésben több példát nem találni erre.⁵¹

A „kis Ferkó” még csak hétéves, amikor apja meghalt. Kanizsai Orsolya ezek után összeom-

lott, de gyermeke miatt nem hagyhatta el magát, megszívlelte akkor már nagybeteg sógornőjének szavait: „Mert az K[egyelme]d magáruól tudhatja, mi legyen az úr gyermekének szolgára kézre maradni.”⁵²

Mint a levelekből kiderül, az anya továbbra is kapcsolatot tartott az udvarral, ahol igen kedvelték, nemcsak a császárt, de felesége is. A császár kegyeltjének maradni nagyon fontos volt: gondoljunk csak arra, hogy uralkodók vagy kaptzsi rokonok nemegyszer próbáltak úgy vagyont szerezni, hogy a gazdag özvegyet rossz hírbe hozták, vagy felségsértés gyanújába keverték, ami után csak egy lépés volt az örökség megszerzése a gyerekek kárára. Orsolya azonban többre is képes volt: életpéldát adott gyermekének. Férje halála után nemcsak hogy hamar talpra állt, hanem tovább is vitte a hatalmas vagyon kormányzását, megőrizve és gyarapítva azt. Ez akkor is nagy teljesítmény, ha ezt azzal érte el, hogy jól meg tudta válogatni gazdatisztjeit és többi munkatársát. A család társadalmi kapcsolatok terén sem épült le, Orsolya bizalmas levelezést folytatott a kor legismertebb és legmeghatározóbb politikusával, katonáival. Jó példa erre 1566-ban *Zrínyi Miklós* levele, aki megírta neki, hogy mindenáron ki fog tartani Szigetben.

Nemcsak befolyásos ismerősök álltak mellett, hanem a család is. Nem szabad elfelejtenünk Nádasdy Annát, aki átélte, milyen elveszteni szeretett férjét, s lelki támaszt tudott nyújtani neki, illetve *Nádasdy Kristófot*, a sógorát, aki feleségével, *Choron Margittal*, amennyit csak tudtak, segítettek neki. Kristóf keveset tudott tenni, hiszen katona lévén oda kellett mennie, ahova a kötelesség szólította, de élete végéig jó viszonyban maradt unokaöccsével, Ferencel. A Zalaváron élő Margit asszony, amel-

43 Óze S.: *500 magyar levél a XVI. századból – Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562. 1–2.* Budapest, 1996, Magyar Nemzeti Múzeum, 117. ■ 44 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 234. (Lásd a 18. lábjegyzetet.) ■ 45 Péter Katalin azt állítja tanulmányában, hogy mivel a fiúgyermek körül gyakori volt a férfiak jelenléte, ezért sok kislány már négy-öt éves korában tudott írni. Ezek szerint tehát nem volt kirívó Nádasdy Ferenc teljesítménye, bár későbbi életútjából kiderül, hogy igen jó intellektusú volt. Péter K.: *A gyermek első tíz esztendeje*, i. m. 39. (Lásd a 19. lábjegyzetet.) ■ 46 Vida T.: „*Szerelmes Orsikám...*”, i. m. 252. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 47 Péter K.: *A gyermek első tíz esztendeje*, i. m. 33. (Lásd a 19. lábjegyzetet.) ■ 48 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 235. (Lásd a 18. lábjegyzetet.) ■ 49 Horváth E.: *Sárvár monográfiája*. Szombathely, 1978, Sárvár Város Tanácsa, 434. ■ 50 R. Várkonyi Á.: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Budapest, 1987, Gondolat Kiadó, 297. ■ 51 Péter K.: *A gyermek első tíz esztendeje*, i. m. 32. (Lásd a 19. lábjegyzetet.) ■ 52 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 164. (Lásd a 18. lábjegyzetet.)

lett, hogy levelezett az özvegygel, oda is ment a birtokot irányítani és a kis Ferkóra ügyelni, ha az anyának el kellett utaznia. Az anyai szeretet mellett tehát a családi összetartást is megélhette a gyermek. Azonban az is igaz, hogy anyja ritkán hagyta otthon Ferkót. A korabeli asszonyokhoz hasonlóan magával vitte utazásaira, csak akkor nem, ha ez valamilyen oknál fogva veszélyeztette volna a gyermek egészségét, például ha járványos helyre kellett mennie.⁵³ Később bizonyosan többször előfordult, hogy Ferkónak anyja nélkül otthon kellett maradnia Sárváron. Egy alkalommal ez hosszabb ideig is eltarthatott, mert fennmaradt egy levelünk a tízéves fiútól, aki tájékoztatja anyját, hogy „most oly hírünk ninchen, kit kegyelmednek meg kellene jelentenem”. Úgy látszik, meg kellett ígérnie, hogy időről időre ír, még akkor is, ha gyakorlatilag semmi sem történik.⁵⁴

A biztos hátteret élvező Nádasdy Ferenc mindenestre a fényes pálya előtt álló nemes ifjak életét élte. Tizenkét évesen már a bécsi udvarban találhatjuk, ahol elsajátíthatta a számára kívánatos társadalmi műveltséget. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez két dolognak volt köszönhető. Egyrészt elhunyt apja hűségének, tehetségének, amellyel megteremtett tekintélye halála után is védőburokként vette körbe fiát, másrészt anyja okosságának, aki mindehhez biztos hátteret nyújtott – érzelmileg és anyagiilag egyaránt.⁵⁵ Bár a Nádasdy családnak volt háza Bécsben, az anya jobbnak látta, ha fiának tanulószobát bérel *Boeskai György* házában. Ennek oka talán az volt, hogy ott szigorúbb felügyelet alá kerülhetett, s az anya tisztában lehetett vele, hogy egy kamasz fiú számára milyen fontosak a megfelelő kortársak, hiszen tanuló társa a kancellária titkárának fia, *István* (a későbbi erdélyi fejedelem) lett. A fiúnak mindene megvolt, valóságos udvartartás vette körül. A legfontosabb személy talán nevelője, a már említett Sibolti Demeter volt, aki a wittenbergi egyetemen tanult, s mint onnan oly sokan, a

magyar reformáció egyik jeles alakja lett. Neki is tájékoztatnia kellett az úrnőt fia ügyeiről. Tőle tudhatjuk, hogy Ferenc legnagyobb hibája az volt, hogy nem szerette bevallani, ha hibázott.⁵⁶ 1568-ból pedig fennmaradt egy levél, amelyben Nádasdy Ferenc írt Sibolti Demeterről, aki azelőtt mestere volt. Kéri anyját, hogy nézze meg annak munkáját, és segítse meg, mert úgy hallotta, hogy munkáiból tartja fenn magát, és fél tőle, hogy nagy nyomorban él, márpedig ez rá nézve is szegény lenne a világ előtte, és semmiképpen nem akar hálátlan lenni régi tanítójához.⁵⁷

A bécsi udvartartásról, amely szolgálkból, külön szakácsból, madarászból s lovászból állott, *Sennyey Ferenc* és *Lőrincfalvy Kristóf* gondoskodott. A két férfi általában úgy osztotta meg a munkát, hogy Sennyey (a följobbivaló) otthonról küldte a szükségeseket, Lőrincfalvy pedig a fiatal Nádasdy mellett tartózkodott.

Nádasdy Ferenc Bécsbe költözése után kezdett rendszeresen írni anyjának, aki ezt meg is követelte tőle, s felügyelete a távolság ellenére sem csökkent, habár az is igaz, hogy a fiú leveleinek nem csekély hányada leginkább arról szól, hogy küldjön neki az anyja ételt vagy pénzt. Ferenc szerette anyját, és azzal is tisztában volt, hogy egyrészt meg kell írnia a mindennapjai történéseit, egészségi állapotát, másrészt mikor kellett kérnie egyes döntéséhez anyja engedélyét.

Szépen haladt előre a társadalmi kapcsolatok terén, bejárása volt az udvarba, együtt játszott a császári család gyermekeivel, a magyar főrendek ott apródkodó fiaival, alsó-ausztriai és német nemes ifjakkal, akik később a magyar és Habsburg-országok vezető politikusai lettek. A játékok között első helyen állt a nyulászat, melyet agarakkal úzttek, s örömmel írta anyjának, hogy „nagy tisztességet vallott” a hercegek előtt, mert az övé két nyulat is fogott.⁵⁸ Hasonló módon kedvelte a madarászatot, leveleiben gyakran ír a „karvoly”-ról és ölyvről.⁵⁹ A

53 Péter K.: A gyermek első tíz esztendeje, i. m. 31. (Lásd a 19. lábjegyzetet.) ■ 54 Uo. 24. ■ 55 Uo. ■ 56 Bessenyei J.: *A Nádasdyak*. Budapest, 2005, General Press Kiadó, 43. ■ 57 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyához, Bécs, 1568. július 17. MOL E 185. Mf. 6926. 149. cím 177–78. ■ 58 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. május 12. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 47. Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 188. (Lásd a 18. lábjegyzetet.) ■ 59 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 178., 192., 194–195., 213–214. (Lásd a 18. lábjegyzetet.)

legjobb vadászó madarak egész vagyonokat értek, csak a leggazdagabb urak engedhették meg maguknak őket. Nádasdy Ferenc később Bécsbe és Pozsonyba is magával vitte vadászatra használt madarait, köztük kerecsensólymot, illetve kiköcsént.⁶⁰ Pozsonyban állítólag megismerkedett *Balassi Bálinttal*, aki látván, hogy milyen szenvedélyes vadász, szép agarat ajánlódzott neki.⁶¹

Szenvedélye volt még a lovaglás, nemegyszer kérte anyját, hogy küldjön neki új lovat. A lovakkal kapcsolatos ügyekről hosszasan tudott írni neki. A ló vásárlása nagy kiadást jelentett, még akkor is, ha csak poroszkáról volt szó, és nem paripáról.⁶² Az ifjak inkább ez utóbbiakat kedvelték, hiszen a sebesen vágózó sokkal inkább illett a parádézásukhoz, mint a megbízható, jámbor járóló.⁶³ Anya és fia levelezésében mégis arról olvashatunk, hogy Ferenc egy poroszkára akarja elcserélni paripáját.⁶⁴ Volt úgy, hogy Kanizsai Orsolya meglepte fiát, s lovat küldött neki.⁶⁵ Ez azonban egyik esetben igen vad lehetett, mert amikor a felnőttek meglátták, milyen, nem engedték ráülni a fiút, s vissza is küldték az asszonynak. Az özvegy tehát ilyen témákban is fenntartotta magának a döntés jogát, fia nem rendelkezhetett egyedül.

Nádasdy Ferenc szórakozásához tartozott még, hogy nagyobb vendégségeket rendezett.⁶⁶ Azt a szokást is megtartotta, hogy a névnapjainkor több urat vendégül tartott *Szent Ferenc* poharával. Kivételes mulatság azonban az lehetett, mikor karácsonyra a császár fiaival és „egyéb fő embörgyermekekkel” színdarabot tanultak be, s ő maga egy istenasszony szerepét játszhatta el.⁶⁷ A szórakozás mellett természetesen folytatta tanulmányait is. Ezekről időnként pontosan beszámolt anyjának, ahogyan azt egy

mostani iskolás is tenné, például, hogy a Bibliából mely részt vettek aznap, és mi abból a tanulság: „*Világi dolgok csak hevságok, azért senkinek nem kel valamín fölöteb igyekezni, hanem csak az úr isten igeinek tanulássán és annak megh tartássán.*”⁶⁸

Anyja a nyelvtanulást is fontosnak tarthatta: Ferenc tízévesen már latinul és németül is tudott, mert azt is megírta, hogy „*az én tisztem szerint minden nap igen tanulok mind deákul s mind németül.*”⁶⁹ Továbbá amikor inast szeretett volna magának, a legfontosabb érv az volt a férfi mellett, hogy az olasz nyelvet is tudja, vagyis ebben is segíthetné őt. Kanizsai Orsolya nemcsak azt várta el fiától, hogy a hittanban és a nyelvekben előmenetelt érjen el, hanem azt is, hogy tisztelettel bánjon tanáiraival, így Ferenc mentegetőzve írta: csak alaptalan vádaskodás, hogy megfenyegette volna öreg oktatóját.⁷⁰ A szülői szigor hatásos volt, mert tanítóiról Nádasdy életük végéig gondoskodott. Egyébként egyáltalán nem biztos, hogy a fiú teljesen ártatlan volt az idézett dologban, mert más alkalmakkor is volt vaj a fején. Ugyan nem ezen ügy kapcsán, de egyszer így írt anyjának:

Én isten kegyelmességéből azon lezek, hogi ke[gyelme]d: én éretem valo imádsága héjában ne legyen, hanem én bennem nevedik az isten félelem, és az nálam nagyobakhoz valo tiztelet és engedelmesség. És az mit most otthon ke[gyelme]d: ellen vétetem, mellyet rézzerént az zorgalmatlanságh, jo erkőczőkkel és jo tudományok által akarom fődőznő.⁷¹

Nádasdy Ferenc nemcsak a szigort, hanem anyja gondoskodását is élvezte, aki ugyanúgy, mint annak idején férjének, fiának is küldött „élést”.⁷² Például szarvashúst, de kiemelt módon gyümölcsöket, körtét, barackot, dinnyét és

60 Takáts S.: *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*. Budapest, 1961, Gondolat Kiadó, 251. ■ 61 Takáts S.: *Régi idők, régi emberek*, i. m. 66–67. (Lásd a 6. lábjegyzetet.) ■ 62 Kumorovicz L. B. – Kállai E.: *Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdyak 1540–1550-es számadásaiból. I–II.* Budapest, 1959, Néprajzi Múzeum, 342., 345. ■ 63 Takáts S.: *A régi Magyarország jókedve*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 125. ■ 64 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1569. június 30. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 124. ■ 65 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1569. május 20. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 140. ■ 66 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Vibel, 1568. május 21. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 52. ■ 67 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. december 19. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 74. ■ 68 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. január 29. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 151. ■ 69 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 181. (Lásd a 18. lábjegyzetet.) ■ 70 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. május 11. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 45. ■ 71 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Csepreg, 1569. március 7. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 149. ■ 72 Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 208. (Lásd a 18. lábjegyzetet.)

epret.⁷³ Ezekből a hercegeket is meg kellett kálnia. Természetesen a mindennapi élethez valókat is többnyire otthonról kapta, mint a ruháneműit, a lábbelijeit és a pénzt.⁷⁴ De volt, hogy még a borbélyt is otthonról küldte utána az anyja.⁷⁵ A fiú a gondoskodásért hálából kepeket küldött anyjának, „hugoskájának” pedig egy szekeret lovastul.⁷⁶ Nyilván nagyon hiányozhatott Nádasdynak, akinek férje halála után ő volt a mindene. Magányát a fia igyekezett orvosolni: „Azonis lezek hogi ke[gyelme]det: isten akaratjából vigasztalljam minden jó hirem hallásával.”⁷⁷ Bizony gyakran csak a jó híre jutott el Kanizsai Orsolyához, mert ritkán ment haza, de amikor lehetőség adódott rá, anyja rögtön lovakat vagy szekeret küldött érte.⁷⁸

A kényeztetést mástól is megtapasztalhatta, hiszen *Apponyi István* például egy szép paripát ajándékozott neki.⁷⁹ Nem csoda, hogy már kisgyermekkorra óta mindenki megpróbált neki kedveskedni, hiszen a nádor fia volt, annak halála után pedig nagy jövőjű ifjúnak ígérkezett, akinek jóindulatát hasznos volt kivívni. Abban nem is volt hiány, jószívű embernek hírllett, és leveleiben is nemegyszer van rá példa, hogy anyja figyelmébe ajánlott rászorulókat. Jó szívvel volt az állatok iránt is. Azt is külön megbeszélte anyjával, hogy kit fogadjanak fel a lovak betanítására, mert olyan emberekre van szükség, akik „nem gonoszul tanítják”⁸⁰ őket.

Ezenkívül anyja szórakozásáról is gondoskodott, akinek mindig megírta a legfrissebb híreket. Így például:

Továbbá K[egyelme]dnek egyéb hírt semmit sem írhatok, hanem, hogy Nagy István, az ki Komáromban lakik, azt írja császárnak ű fölségének, hogy a követeket megtartóztatták Tolnan és

*hogy mi helen az füről befogják a budaiak lovokat, mindjártban Eger alá mennek, kit Isten ne engedjen nekik, mert he Eger oda leszen, egész Magyarország az Dunán túl odaleszen.*⁸¹

Mindössze tizenhárom éves volt, amikor ezt írta; nem csoda, hogy szinte gyerekfejjel már egyre nőtt a tekintélye. Otthon volt a napi nagypolitikában, és mai szemmel is ritka történelmi érdekességeket írt meg anyjának, például a török császár elleni merényletet⁸² vagy a török hadak megindulását 1568-ban.⁸³ Vezető szerepet kapott az udvarban apródzkodó többi ifjú közt, „több előkelő magyar van. [...] De mindenki Nádasdyt keresi szemével. Ki kételkedne abban a magyarok közül, hogy Nádasdy szolgálata a jóvendő királynak nagyon kedves lesz.”⁸⁴

Szüksége is volt, hogy hamar önállóságot tanuljon, mert az újabb országos pestisjárvány évében anyját is elvesztette. Ekkor volt tizenhat éves. Anyjának írt utolsó, általam ismert levele 1569. január 6-án kelt, ebben jobbulást kíván betegeskedő szülőjének. Kanizsai Orsolya még két évig élt, 1571-ben halt meg (március 2. és május 2. között). A két időpont között még egy fontos cselekedete volt, amellyel fia jövőjét biztosítani kívánta: egy előkelő házasság. Az ötlet még Nádasdy Tamás életében vetődött fel, nevezetesen, hogy *Báthory György* lányát, *Erzsébetet* vegye nőül Ferenc. Ezt a halála előtti évben a nádorné megerősítette, s fiának sem lehetett ellenére, hiszen öt év múlva el is vette az akkor még csak tizenöt éves lányt. 1569. november 15-én kelt egy levél, amelynek sem címzettje, sem írója nem ismert, s amelyben Kanizsai Orsolya *Zaszy András* mester uram előtt „vallást tett”, hogy *Báthory György* úrral oly „szóba és végzésbe vagon”, hogy

73 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Vibel, 1568. május 14. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 78.; II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. szeptember 7. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 78. ■ 74 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. május 15. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 51.; II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. november 28. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 68. ■ 75 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. május 15. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 51. ■ 76 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1569. június 12. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 93. ■ 77 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 83. ■ 78 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Vibel, 1568. június 7. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 55. ■ 79 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1569. szeptember 13. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 95. ■ 80 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Léka, 1569. november 4. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 107. ■ 81 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. április 23. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 43. Károlyi Á. – Szalay J.: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, i. m. 187. (Lásd a 18. lábjegyzetet.) ■ 82 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. április 21. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 39. ■ 83 II. Nádasdy Ferenc Kanizsai Orsolyának, Bécs, 1568. augusztus 27. MOL E 185 Mf. 6876. 58. cím 89. ■ 84 Bessenyei J.: *A Nádasdyak*, i. m. 43. (Lásd az 56. lábjegyzetet.)

mindenszentek napján Ferenc és Erzsébet egy olyan helyen, mely mindkét fél által alkalmasnak találtatik, mivel egymást meglátták és megszerették, Isten rendelése szerint és akaratából örök házasságra lépnek.⁸⁵

Elmondhatjuk, hogy a Nádasdy házaspárnak dicséretére vált Ferenc gondos nevelése, amelyet fiuk legfogékonyabb időszakában olyan

nagy körültekintéssel láttak el, hogy korának egyik legtehetségesebb államférfijává és legműveltebb mecénásává vált. Ahogy legendássá vált a „fekete bég”, katonaként is kiemelkedett, a császári követ Drinápolyban így szólt róla: „*Párja nincs sem a császárnál, sem a szultánnál, kardja a leghatalmasabb, bárhová menjen is, mindenütt győz.*”⁸⁶

85 MOL E 185. Vagyonjogi peres iratok 1.527–1.668. 57.903. tekercs 198. ■ 86 Péter K.: A gyermek első tíz esztendeje, i. m. 28. (Lásd a 19. lábjegyzetet.)